

DOI PIEPTENI DIN OS CU MÎNER SEMICIRCULAR DESCOPERIȚI LA TÎRĞȘOR

DE

GH. DIACONU

În vara anului 1969, cu prilejul săpăturilor executate în sectorul așezărilor prefeudale de la Tîrğșor, au fost găsiți doi piepteni ¹.

Primul exemplar, înalt de 5 cm și lung de 11,50 cm a fost descoperit în stratul de cultură, în secțiunea XXVIII, la adîncimea de 0,60 — 0,65 m. Pieptenele lucrat din os de animal, este compus din trei plăci, asamblate cu 12 nituri (fig. 1/1). Al doilea exemplar înalt de 6 cm și lung de 11 cm, descoperit în bordeiul nr. 27 a fost lucrat din același material și a fost prins cu 9 nituri din bronz dispuse în altă ordine (fig. 1/2).

Cei doi piepteni erau asociați în stratul de cultură și în bordeiul 27 cu ceramică fină, romană de import, cenușie și cenușie-neagră, ceramică zgrunțuroasă și ceramică lucrată cu mîna de factură geto-dacică. În același „cartier” al așezării a apărut și o specie ceramică, străină de mediul băștinaș, asupra căreia vom reveni în cursul expunerii noastre ².

Problemele pe care le ridică studierea pieptenilor din os au stat în permanență în orbita preocupărilor unor specialiști care se ocupă cu perioada imperială tîrzie și epoca migrației popoarelor ³.

¹ Pentru pieptenii cu minerul semicircular și cei cu apucătoarea în formă de clopot — vezi *Tîrğșor — Necropola din secolele III—IV e.n.*, București, 1965, p. 104, unde a fost stabilit și un raport cronologic între cele două categorii.

² Specie ceramică descoperită pînă în prezent la Tîrğșor și Străulești — București — vezi Margareta Constantiniu, București, 6, p. 53, fig. 6/7—12; o asemenea ceramică asociată cu cea de caracter provincial-roman, din pastă zgrunțuroasă și ceramică cenușie și cenușie-neagră, a fost găsită recent la Tîrğoviște în cartierul Suseni, cu prilejul unor lucrări de caracter gospodăresc (inf. arh. Ionescu Cornel).

³ Pentru apusul Europei un studiu mai cuprinzător cu bibliografia completă pînă în anul 1960 la Sigrid Thomas, *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*, Arbeits und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege, Leipzig, 1960, 8, p. 54—215. Pentru partea răsăriteană a continentului, antichitățile despre care este vorba au fost inserate în cuprinsul unor studii monografice sau rapoarte cu prilejul publicării necropolelor și așezărilor din culturile Przeworsk și Sintana de Mureș-Cerneahov.

Dacă cercetătorii din estul și sud-estul Europei au tratat pieptenii în contextul unor descoperiri restrinse, prilejuate de studierea unor necropole sau așezări, cei din apus au consacrat acestei probleme, studii speciale.

În sensul celor arătate semnalăm lucrarea lui Sigrid Thomas, în care sînt inserate studiile de la care autorul pornește în cercetarea sa, precum și principalele exemplare din Europa centrală și de pe coasta Mării Nordului⁴.

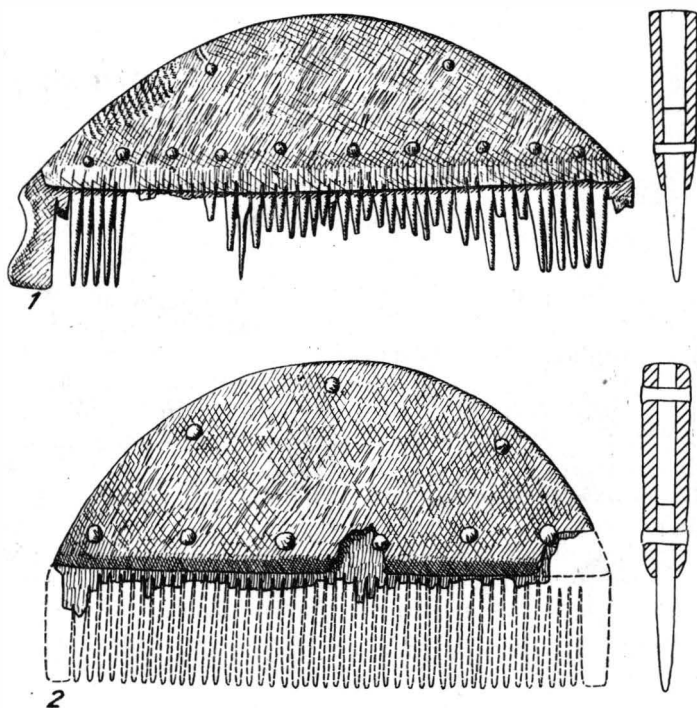

Fig. 1. — 1, pieptene descoperit în secțiunea XXVIII (1/1); 2, pieptene din bordeiul nr. 27 (1/2).

Adunarea și sistematizarea materialului i-au îngăduit lui Sigrid Thomas să treacă la precizări de ordin cronologic și etnic⁵.

Cercetătorul polonez Eugeniusz Cnotliwy stăruie asupra grupului de piepteni din regiunea de la vărsarea Oderului și propune unele modificări asupra tipurilor fixate de Sigrid Thomas, făcînd cu același prilej și datări mai strînse⁶.

Pentru regiunile învecinate cu țara noastră se cuvine a semnală studiul cercetătoarei M. Lamiová-Schmiedlová care a zăbovit asupra pieptenilor din Slovacia de est. Cercetătoarea slovacă modifică cronologia la unele tipuri ținînd seama de datele central europene. Totodată autoarea exprimă rezerve în legătură cu atribuirea pieptenilor în exclusivitate triburilor

⁴ Sigrid Thomas, *op. cit.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ Eugeniusz Cnotliwy, *Materiały Zachodnio-Pomorskie*, Szczecin, 1963, p. 167-220.

germanice, acordînd din acest punct de vedere o importanță deosebită influenței romane.

Autoarea își încheie studiul îndreptîndu-ne atenția către regiunile învecinate, de pildă Ucraina subcarpatică, unde, după părerea sa, există indicii despre o „industrie” a pieptenilor ⁷.

În stadiul actual al cercetărilor cunoaștem cîteva „centre” de prelucrare a pieptenilor. Primul este semnalat de către Sigrid Thomas în regiunea Elbei, cel de al doilea în Pomerania, menționat de Eugeniusz Cnotliwy, un altul la Ozd în Pannonia și, în sfîrșit, cel mai mare și bine cercetat este cel de la Valea Seacă, Județul Vaslui ⁸.

Apariția pieptenilor este timpurie și e legată de folosirea acestora încă din epoca La Tène, în cadrul unei arii largi, în care sînt înglobate și triburile geto-dacice ⁹.

Pieptenii sînt documentați de asemenea și în provinciile imperiului. În schimb, ei lipsesc cu desăvîrșire în cursul secolelor II—III e.n. din „zestrea” sarmaților și carpilor ¹⁰. Este cunoscut că pieptenii din os executați din mai multe plăci erau documentați pînă nu de multă vreme în regiunile noastre numai în cuprinsul culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov ¹¹.

Revenind la cele două exemplare de la Tîrșor, ținem să reamintim că mediul în care au fost descoperiți nu cuprinde antichități de tip cerneahovian. După cum vom vedea situația de la Tîrșor nu este izolată. De pildă, în săpăturile de la Străulești-București un astfel de pieptene era asociat cu ceramică dacică, fibulă de tip dacic, oglindă de caracter sarmatic și monede de la Diadumenian și Gordian ¹².

Un alt exemplar a fost descoperit în așezarea din secolul al III-lea e.n. de la Dulceanca, jud. Teleorman, alături de ceramică geto-dacică, fibule de tip dacic și monede de la Gordian și Galienus ¹³.

Spre deosebire de Dulceanca, la Tîrșor și Străulești a fost identificată o specie ceramică lucrată cu mina din pastă aleasă cu grijă. Majoritatea ceramicii la care ne referim a fost arsă inoxidant, căpătînd culoarea neagră și cenușie-neagră. Nu lipsește însă nici specia de culoarea galben-roșcată. Pe baza fragmentelor întregibile au fost obținute cîteva forme de vase printre care predomină castronul cu pîntecul bombat și buza

⁷ M. Lamiová — Schmiedlová, *Archeologické Studijní Materiály*, 1, 1964, Praga, p. 201.

⁸ Sigrid Thomas, *op. cit.*, p. 94 și urm., vezi și fig. 26; Eugeniusz Cnotliwy, *op. cit.*, p. 218, fig. 7 a—b; M. Parducz și J. Korekz, *ActaArch*, Budapesta, 1959, p. 167, pl. 3/1—8; Vasile Palade, *Ateliere de lucrat piepteni din os, din secolul al IV-lea e.n. de la Valea Seacă-Bîrlad*, ArhMold, 4, 1966, p. 361—375; idem, *Carpica*, 1969, p. 233—252.

⁹ Radu Vulpe și Ecaterina Vulpe, *Dacia*, 3—4, 1927—1932, p. 344, fig. 126/6; Radu Vulpe, *SCIV*, 1, 1951, 2, p. 210, fig. 26/1—2.

¹⁰ În cuprinsul necropolelor și așezărilor carpice și în mormintele sarmatice nu cunoaștem nici un exemplar. Pieptenele din fier de la Poienești (p. 305, fig. 91/4) dat drept țesală, nu aparține nivelului carpic. El este asociat cu ceramică cerneahoviană ca și pieptenii din os de la p. 296, fig. 85/2—4; vezi R. Vulpe, *Materiale*, 1, 1953, București. Un pieptene de fier identic cu cel de la Poienești, vezi la E. A. Simonovici, *MIA*, 82, p. 248, fig. 7/2.

¹¹ Pentru aria estică a culturii, vezi studiile cu privire la antichitățile cerneahoviene din *MIA*, nr. 82, 116 și 139; pentru aria vestică majoritatea exemplarelor sînt inserate în lucrările de specialitate în care au fost publicate necropolele din secolul al IV-lea e.n.

¹² Margareta Constantiniu, *op. cit.*, p. 57, fig. 8/1 și 5,6.

¹³ Suzana Dolinescu Ferke, *Materiale*, 9, p. 319, fig. 3/3 și p. 321.

dreaptă¹⁴. Examinarea riguroasă a acestei specii ceramice ne călăuzește înspre regiunile de la nord de țara noastră, unde o serie de triburi și populații, aflate din punct de vedere al evoluției ceramicii încă în faza târzie a La Tène-ului nordic, au folosit o atare ceramică între secolele III—IV e.n.¹⁵

Întrucît pieptenii din os nu apar în lumea carpică și nici în cea sarmatică, ci doar în acea a dacilor liberi din Muntenia se naște întrebarea firească : unde și în ce chip a apărut tipul de pieptene din mai multe plăci ?

Potrivit elementelor de datare de care dispunem cum ar fi fibulele de tip dacic și sarmatic, monedele și alte elemente, cu care pieptenii se asociază în cele trei așezări muntene, putem fixa cu aproximație apariția acestora la începutul secolului al III-lea e.n., mai precis între anii 210—220¹⁶.

În ce privește data finală a funcționării pieptenului din mai multe plăci, cu mîner semicircular, lucrurile se simplifică, devreme ce acesta este folosit și în faza târzie a culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov¹⁷.

Revenind la cele trei așezări din Muntenia, reamintim că acestea dăinuie între anii 200—250, mai puțin cea de la Dulceanca-Teleorman care încetează în domnia lui Galienus, vreme în care la Dunărea de jos se așază temeinic purtătorii culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov¹⁸.

Pentru lămurirea problemei puse în discuție aici, trebuie precizat că antichitățile despre care este vorba nu sînt caracteristice întregului orizont cultural al dacilor liberi din Muntenia. De pildă, la Mătăsaru, Chilia, Scornicești, Maldăru și alte așezări sau necropole din vestul Munteniei pieptenii lipsesc. Este locul să arătăm că în așezările înșirate mai sus nu apare nici specia ceramicii nordice atît de bogat documentată la Tîrșor și Străulești.

Așa după cum s-a arătat, această ceramică pătrunde în unele așezări aparținînd dacilor liberi, fiind adusă de triburi nordice, fixate în părțile noastre, înainte de așezarea purtătorilor culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov. După părerea noastră aceste triburi vor prelua în părțile noastre ceramica cenușie zgrunțuroasă, fibula cu piciorul întors pe dedesubt și poate chiar și pieptenul din mai multe plăci. Toate aceste elemente vor fi răspîndite apoi înspre regiunile în care s-a format cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov. Așa după cum s-a mai arătat, de abia după adoptarea acestor trei elemente și generalizarea lor pe o arie largă se poate vorbi de constituirea deplină a culturii Sîntana-Cerneahov¹⁹.

Rezumînd cele expuse observăm că tipul de pieptene de care ne ocupăm este documentat în Muntenia între anii 200—270, fără a putea fi legat de existența unor triburi cerneahoviene. Lărgind discuția în cadrul

¹⁴ Margareta Constantiniu, *op. cit.*, p. 53, fig. 6/11—12.

¹⁵ I. V. Kuharenko, *Le Problème de la civilisation „Gotho-Gepide” en Polesie et en Volhynie*, Acta Baltico-Slavica, 5, Bialistok, 1967, p. 24, pl. 2/6.

¹⁶ Pentru începuturile așezării dacilor liberi de la Tîrșor vezi Dacia, N. S., 15, 1971, p. 249, nota 14 și p. 267 și anexa nr. 6.

¹⁷ Vezi nota 11 — la mijlocul și în cca de a doua jumătate a secolului al IV-lea pieptenele cu mîner semicircular este asociat cu cel cu mînerul în formă de clopot, în numeroase necropole și așezări.

¹⁸ Gh. Diaconu, Dacia, N. S., 15, 1971, p. 262, nota 68.

¹⁹ Idem, Dacia, N. S., 15, 1970, p. 250.

unei arii mai întinse constatăm că și datarea lui S. Thomas concordă în mare măsură cu cea propusă de noi²⁰. Eugenius Cnotliwy datează tipul de pieptene cu mâner semicircular cam în aceeași vreme²¹. În recenta cronologie a antichităților de tip Przeworsk a lui K. Godlowski este admisă data de 175—225 pentru tipul nostru de pieptene, documentat între altele și în necropola de la Spicymierz²².

Prin urmare sumara prezentare a pieptenilor de la Tîrșor și discuțiile purtate pe marginea lor ne îngăduie să opinăm că pieptenele de care ne ocupăm pătrunde în regiunea Dunării de jos dinspre ținuturile de la nord de țara noastră, dezvoltându-se din tipul cu mâner semicircular lucrat dintr-o bucată, sau din tipul lucrat din mai multe plăci verticale care sînt fixate cu un cui orizontal²³. Totodată vom sublinia și faptul că descoperirile din Muntenia jalonează și alte căi pentru rezolvarea problemei abordate și anume: I. Pieptenele cu mâner semicircular, lucrat din mai multe plăci este de origine romană și apare la Dunărea de jos, în prima jumătate a secolului al III-lea e.n. în mediu daco-getic²⁴; II. De aici va pătrunde înspre regiunile de nord-nord-vest ale culturii Sintana-Cerneahov, odată cu fibula cu piciorul întors pe dedesubt de tip roman din care va lua naștere fibula de tip gotic²⁵; III. Calea de pătrundere a pieptenului din trei plăci este strîns legată de aceea a ceramicii zgrunțuroase care este difuzată în prima jumătate a secolului al III-lea e.n., în aria de formare a culturii Sintana de Mureș-Cerneahov²⁶; IV. În complexele culturale de tip Gura Vistulei-Brest Trișin-Lepesovka I, pieptenele nostru este extrem de rar reprezentat, aici fiind cunoscut pieptenele dintr-o bucată, sau pieptenele cu plăci verticale, fixate cu un cui²⁷; V. În complexele estice ale culturii Przeworsk pieptenele din trei plăci cu mânerul semicircular apare odată cu ceramica lucrată la roată și însoțit de fibula cu piciorul întors pe dedesubt, din două bucăți²⁸.

Rezumînd cele schițate observăm că se conturează trei căi posibile pentru urmărirea problemelor în viitor; tipul de pieptene asupra căruia am stăruit derivă din cel dintr-o singură bucată de tip germanic care a fost

²⁰ Sigrid Thomas, *op. cit.*, p. 94 — Folosind studiile lui W. Schultz și R. Uslar, autorul presupune că pieptenele din trei plăci apare în vest în prima jumătate a secolului al III-lea e.n. Datarea este asigurată pe baza fibulelor O. Almgren, grupa VII.

²¹ Eugeniusz Cnotliwy, *op. cit.*, p. 218 — Socoate că pieptenii din trei plăci au fost lucrați în Pomerania de vest încă din perioada C1 (150—200). Aduce în sprijin „semifabricatele” de la Cedynia.

²² Kazimierz Godlowski, *The Chronology of the Late Roman and Early migration periods in Central Europe*, Prace Arch., 11, 1970, Krakovia, pl. 2/20, vezi și inventarul mormintului 78.

²³ I. V. Kuharenko, *op. cit.*, p. 27, pl. 4/2. Un asemenea pieptene a fost descoperit la Obreja — Alba Iulia într-un mormînt de incinerare datat cu moneda de la Antoninus Pius; vezi la D. Protase, *Așezarea și cimitirul daco-roman de la Obreja (Transilvania)*, ActaMN, 8, 1971, p. 157, fig. 16/1. După D. Protase pieptenele ar fi de origine romană. În cazul în care se admite însă originea nordică a acestui tip de pieptene, la care se adaugă și practica arderii secundare a unor vase din necropola de la Obreja, s-ar putea să avem de-a face cu pătrunderea unor elemente nordice în Transilvania, încă de la mijlocul și cea de-a doua jumătate a secolului al III-lea e.n.

²⁴ Vezi notele 12 și 13.

²⁵ Gh. Diaconu, *Dacia*, N. S., 15, 1971, p. 251, pl. 8.

²⁶ Idem, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 249—250 și fig. 1.

²⁷ I. V. Kuharenko, *op. cit.*, p. 27, pl. 4/1.

²⁸ Vezi necropolele din perioada mijlocie și finală a culturii Przeworsk. Ilustrativă în acest sens este situația din cimitirul de la Spicymierz descrisă în *Materialy Starozytnie*, 9, 1963.

răspîndit în regiunea Elbei, Sileziei, Mării Nordului, iar de aici treptat pe coastele Mării Baltice și apoi mai la sud ajungînd în cultura Sintana-Cerneahov; tipul pieptene cu miner semicircular este de origine romană fiind documentat în regiunea Dunării de jos, de unde a fost răspîndit în cultura Sintana-Cerneahov, iar de aici ceva mai tirziu în culturile Przeworsk și Gura Vistulei; pieptenele asupra căruia am stăruiat a apărut concomitent în mai multe centre în Europa.

DEUX PEIGNES EN OS AU MANCHE DEMI-CIRCULAIRE MIS AU JOUR À TÎRȘOR

RÉSUMÉ

L'habitat des Daces libres de Tîrșor, daté de la première moitié du IIIe siècle de n.è., a livré deux peignes au manche demi-circulaire. Ces objets sont confectionnés de plusieurs petites plaques d'os réunies par des rivets de bronze.

Partant des deux exemplaires trouvés à Tîrșor et s'appuyant sur les autres découvertes du même genre faites dans les sites daco-gétiques de Valachie, l'auteur aboutit aux conclusions suivantes : 1) le peigne au manche demi-circulaire, confectionné de plusieurs plaquettes, est d'origine romaine et il est attesté au Bas-Danube dans la première moitié du IIIe siècle, dans des habitats daco-gétiques ; 2) de cette zone il rayonnera vers les régions nord-nord-ouest de la civilisation de Sintana-Tcherneakhov en même temps que la fibule au pied rentré en dedans (également de type romain et qui donnera naissance à la fibule de type gothique) ; 3) la voie par laquelle a été véhiculé le peigne composé de trois plaquettes étroitement réunies entre elles se confond avec celle de la céramique rugueuse, diffusée dans la première moitié du IIIe siècle dans l'aire génétique de la civilisation de Sintana de Mureș-Tcherneakhov ; 4) notre peigne est extrêmement rare dans les complexes du type Bouche de la Vistule-Brest-Trisin-Lepesovka I, étant remplacé par le peigne confectionné d'une seule pièce ou par celui en plaquettes verticales fixées par un clou ; 5) dans les complexes orientaux et nord-orientaux de la civilisation Przeworwe, le peigne formé de trois plaquettes et avec le manche à demi circulaire est attesté en même temps que la céramique modelée au tour et il s'accompagne de la fibule au pied rentré en dedans, composé de deux pièces.

Pour finir, l'auteur propose trois solutions en ce qui concerne l'origine des peignes confectionnés de trois plaquettes, à savoir : une origine septentrionale, une origine romaine ou leur apparition simultanée dans plusieurs centres européens.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — 1, peigne trouvé dans la section XXVIII (1/1) ; 2, peigne trouvé dans le fond de cabane n° 27 (1/12).